

АМЕРИКАНСЬКИЙ ЕКСПАНСІОНІЗМ І КАНАДА: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Сич О.І., П'ятничук Т.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовані експансіоністські тенденції у зовнішній політиці США щодо Канади в ХІХ ст. Автори висвітлюють зародження та поширення експансіоністських тенденцій в американському суспільстві, а також плани США стосовно анексії Британської Північної Америки. Особливу увагу приділено практичним спробам американських властей оволодіти цією територією. Також у статті розглянута й політика канадського уряду, спрямована на захист канадського Заходу, який став об'єктом американської експансії в останні десятиліття ХІХ ст.

Ключові слова: економічна експансія, анексія, переселенці, буржуазія, Британська Північна Америка.

Постановка проблеми. Сучасні США і Канаду багато що пов'язує – тісні економічні та культурні зв'язки, участь у НАТО, НОРАД, НАФТА тощо. Завдяки Вашингтону Канада стала членом «великої сімки». Але на зорі їхньої історії ситуація виглядала інакше, і взаємовідносин між ними аж ніяк не були безхмарними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема американської експансії щодо Канади не стала об'єктом окремого дослідження в зарубіжній історіографії. Дане питання лише згадується в контексті англо-американських відносин в загальних працях з історії США, наприклад, таких авторів як Дж. Б. Тіндалл [8], В. Фостер [10] та деяких інших. Більш докладно експансіоністські устремління США стосовно Канади висвітлені в загальних працях з історії Канади таких дослідників, як С. Б. Райерсон [6, 7], Р. Кук [3] та Дж. Крейтон [14]. У вітчизняній історичній науці дане питання і дотепер не стало предметом спеціального дослідження.

Мета статті. Головною метою даної роботи є розгляд експансіоністських тенденцій у політиці США щодо Канади впродовж ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Після Війни за незалежність північноамериканських колоній та створення США територія Канади залишилася єдиним володінням Великої Британії в Північній Америці. Саме ця обставина зіграла неабияку роль у взаємовідносинах двох держав. З одного боку, територія Канади (яка тоді називалася Британська Північна Америка) могла розглядатися як свого роду плацдарм для можливого реваншу з боку Британії, яка втратила контроль над своїми колишніми колоніями. З іншого боку, дане британське володіння було і вразливим місцем Британської імперії, адже, в свою чергу, теж могло стати об'єктом зазіхання новоствореної держави. І, справді, як показала подальша історія, Канада, маючи спільний кордон зі Сполученими Штатами, не раз ставала об'єктом експансіоністських устремлень американських урядових кіл.

Слід зазначити, що прагнення до експансії взагалі було характерним для молодого республіки вже незабаром після завоювання північноамериканськими колоніями Англії незалежності та утворення власної держави, територія якої становила 2,3 млн. кв. км з населенням близько 4 млн. чол., але вже в 1867 р. вона зросла до 9,3 млн. кв. км [5, с. 234].

Вперше територіальні претензії США щодо Канади з'явилися під час англо-американської війни 1812-1815 рр. Конфлікт між США та Великою Британією виник на торгівельному ґрунті: остання, намагаючись ефективно протидіяти наполеонів-

ській імперії в Європі, з якою вела непримиренну боротьбу, розпочала морську блокаду континенту. Від блокади страждала не лише Франція та її союзники, але й США, оскільки англійці захоплювали й американські торговельні кораблі, які прямували до Європи. Ще однією причиною війни стали напади індіанців, які почастишали, на думку американської влади, тому, що до цього їх спонукали британці [8, с. 215].

За таких умов серед американських конгресменів поширилися войовничі настрої та прагнення до війни. Поряд із закликами покарати Велику Британію за її протиправні дії щодо американських кораблів залунали й пропозиції розширити територіальні межі США за рахунок Британської Північної Америки. Так, сенатор Гранді зі штату Теннесі на одному із засідань Конгресу відзначав: «Ця війна дасть свої переваги... Ми проженемо британців з нашого континенту... (після чого – *Автори*) я готовий вітати канадців як своїх прийомних братів» [12, с. 392]. Інший сенатор, член Комітету зовнішніх справ Пітер Портер під час свого виступу 29-го листопада 1811 р. в Конгресі також вказував на необхідність завоювання Канади, аргументуючи це тим, що «...за короткий термін ми компенсуємо завдані нашої комерції збитки її (тобто Великої Британії – *Автори*) грабунками» [12, с. 389].

Цікаво, що анексію Канади підтримував і один з «батьків-засновників» та экс-президент США Т. Джеферсон. Висловлюючи свої міркування щодо війни між США та Великою Британією, він в одному з листів до Т. Костюшка від 28-го червня 1812 р. вказував, що «...поступка Канади має бути обов'язковою умовою мирного договору (з Великою Британією – *Автори*)» [17, с. 1267].

Слід підкреслити, що, окрім політиків, на анексії Канади наполягали і представники американської буржуазії, які прагнули через приєднання цієї території отримати не лише додаткові джерела сировини, в першу чергу, хутра, але й додатковий ринок збуту для американських товарів [6, с. 294-295].

18-го червня 1812 р. розпочались військові дії між США та Великою Британією. Скориставшись тим, що основні сили останньої були задіяні на європейському театрі військових дій, де британці воювали проти Наполеона, американське командування вирішило розпочати наступ на Канаду. Багато американських політиків було переконано у неминучій перемозі над колишньою метрополією. Так, спікер Палати представників Генрі Клей свого часу впевнено заявив: «Ми пануємо над Канадою тією мірою, якою Британія панує над морями... я скажу, що твердо переконаний, що достатньо лише

одного ополчення Кентуккі для того, щоби Монреаль та Верхня Канада опинилися у наших ніг» [6, с. 305]. Військовий міністр США Вільям Юстес висловлювався з цього приводу ще більш зухвало: «Ми можемо захопити Канаду без солдатів. Нам слід лише відправити в провінцію офіцерів, і люди об'єднаються під нашими прапором» [6, с. 304].

Такі заяви, разом із тим, не були безпідставними. Станом на 1812 р. населення США становило приблизно 8 млн., в той час як населення Канади нараховувало всього 400 тис. чол., половина з яких була французами і не дуже приязно ставилася до британської адміністрації. До цього варто додати й такий факт: США мали 35 тис. регулярну армію, якій канадці могли протиставити лише 1,5 тис. професійних військових та 4 тис. ополченців [4, с. 40-41]. В цілому ситуація виглядала не на користь британців.

Не заглиблюючись у подробиці перебігу військових дій, відзначимо лише той факт, що американцям так і не вдалося досягнути успіху в Канаді, що було спричинено як відвагою захисників Канади та вмільм керівництвом британських офіцерів, так і нерішучістю та бездарністю американського командування. Війна затягувалася, а навесні 1814 р. ситуація склалася явно не на користь американців: 6-го квітня Наполеон I зрікся престолу й вирушив у вигнання на острів Ельба, що ознаменувало завершення війни у Європі, хоча і не надовго. Це дозволило британському уряду перекинути додаткові сили на американський театр військових дій. Урядовим колам США довелося на деякий час відкласти проекти підкорення північного сусіда й зосередитися на організації оборони власних кордонів, і, як виявилось, не дарма. Британські війська, подолавши опір американців, 24-го серпня 1814 р. захопили і спалили столицю США – Вашингтон [8, с. 219].

24-го грудня 1814 р. між США та Великою Британією був укладений Гентський договір, який відновлював довоєнний status quo [20, с. 613]. Договір також передбачав створення спеціальної комісії, яка б зайнялася питанням чіткого розмежування кордону між США та Канадою [20, с. 616-617].

Таким чином, спроба США захопити Британську Північну Америку у силовий спосіб зазнала фіаско. Проте, слід відзначити, що незначні територіальні надбання США все ж таки отримали, хоча це й була зовсім незначна частина від того, на що розраховували американські політики та буржуазія. 24-го листопада 1817 р. між обома країнами був укладений новий договір, за яким до США переходила низка островів поблизу канадських берегів: острів Лосиний, острів Фрідерік та Гранд-Менан, а також острів Дадлі [20, с. 620].

Не спромігшись здійснити анексію Канади, урядові кола США, однак, не відмовилися від цієї ідеї в майбутньому. В 40-х рр. XIX ст. плани анексії окремих територій Канади набули популярності в контексті так званого «орегонського питання». Орегон, що розташовувався між Каліфорнією та Російською Америкою, став каменем спотикання США та Великої Британії, оскільки обидві країни прагнули отримати контроль над цією територією [7, с. 192]. Проте, поряд із претензіями на Орегон урядові кола США прагнули заволодіти й власне частиною канадської території. Джон О'Салліван, автор концепції «обраності долею», в 1845 р. надрукував статтю «Анексія», в якій, обґрунтовуючи

необхідність приєднання до США нових територій, стверджував, що: «...право розширити свій вплив на весь континент – призначення долі» [18]. Американський вчений та директор департаменту карт Метью Морі виклав свою аргументацію необхідності анексувати Канаду в одному з номерів газети «Нешнл інтеллідженсер» у 1845 р. Він, зокрема, стверджував, що «...лінія від озера Гурон до озера Онтаріо – це природній кордон Сполучених Штатів. У випадку війни з Англією не слід жаліти наших сил для завоювання цієї частини Верхньої Канади...» [7, с. 191].

Проте, всі пропозиції тоді так і залишилися на папері, адже уряди Великої Британії та США пішли на компроміс, не бажаючи розпочинати нову війну. 15-го червня 1846 р. був укладений договір, за яким територія Орегону мала бути поділена по 49 паралелі [20, с. 565-568]. Анексіоністські настрої щодо Канади на певний час вщухли.

Наступна хвиля активізації подібних настроїв і планів припала на другу половину 60-х рр. XIX ст. Нагадаємо, що початком канадської державності зазвичай вважають 1867 рік, коли Британська Північна Америка першою в Британській імперії отримала статус домініону з назвою Канада. За іронією долі, саме в цей час з боку південного сусіда знову залунали відкриті заклики до фактичної анексії канадської території.

Власне правлячі та ділові кола США ніколи й не приховувала наміри поширити своє панування на весь континент, включаючи Канаду. Американських експансіоністів вабили родючі землі та природні багатства північного сусіда. Так, у червні 1866 р. генерал Натаніель Бенкс вніс у конгрес білль, в якому президенту пропонувалося видати спеціальну декларацію, за якою будь-яка провінція Британської Північної Америки на прохання її жителів могла б бути прийнята до складу США [9, с. 83]. Хоча його пропозиція не була прийнята, це викликало цілком зрозуміле занепокоєння: адже за 20 років до цього подібні «прохання» дозволили США анексувати територію Техасу.

Після завершення Громадянської війни в США прагнення захопити Канаду серед американських правлячих кіл спалахнуло з новою силою. З цього приводу відомий американський автор писав: «Відразу ж після закінчення громадянської війни прагнення захопити Канаду досягло в США небувалого напруження...» [10, с. 285]. Додатковим стимулом стало бажання американців у такий спосіб покарати Велику Британію, яка в роки війни активно підтримувала Конфедерацію.

Загроза американської анексії стала ще більш реальною, коли уряд Сполучених Штатів купив у Росії за мізерну суму Аляску. Після цього єдиною територією в Північній Америці, яка належала європейській державі, залишилася Канада. Після придбання Аляски, яке американські газети і політичні діячі відкрито називали «кроком до окупації всього Американського континенту», погляди правителів США «природно» зверталися до відсутньої ланки – Канади, приєднання якої перетворило б всю Північну Америку в вотчину американського капіталізму. Головним речником таких намірів виступив держсекретар США Вільям Сьюард. Під час своєї промови у Бостоні в 1867 р. він самовпевнено заявив: «Я знаю, природою призначено, що увесь цей континент... опиниться, зрештою, в межах ма-

гічного кола Американського Союзу» [15, с. 140]. При цьому Сьюард посилався на «доктрину Монро» і теорію «обраності долею».

Свої загарбницькі плани американська буржуазія маскувала гаслами боротьби проти колоніальної політики Великої Британії [9, с. 83]. Слід зауважити, що висувачи претензії на північні території, які належали Британії, Сьюард також прагнув змусити останню сплатити компенсацію за її підтримку Конфедерації під час Громадянської війни. Велика Британія, прагнучи послабити США як державу, надавала допомогу конфедератам, будуючи на своїх верфях військові кораблі, які, зрештою, здійснювали рейдерські напади на кораблі північан. По завершенню війни, коли єдність країни була відновлена, США поставили Великій Британії вимогу – сплатити завдані англійськими каперами збитки, на що уряд останньої відповів відмовою. Конфлікт, що сформувався на цьому ґрунті, отримав назву «Алабамська криза» (від назви одного з каперів – «Алабама»), або «справа Алабами» [2, с. 504]. Анексію Канади активно підтримував і лідер радикальних республіканців Чарльз Самнер, який стверджував, що необхідно негайно здійснити цей крок в якості сплати боргу Великої Британії по «справі Алабами». З'явилися навіть міркування здійснити анексію не лише Канади, але й Ірландії, що мотивувалося спорідненістю ірландців та американців [2, с. 505].

Окрім гучних заяв окремих політиків уряд США вирішив на практиці показати всю серйозність своїх намірів. Про це свідчить, наприклад, призупинення за його ініціативи дії торговельного договору «Про взаємність» між США та Канадою від 1854 р. [11, с. 28]. Уряд США також підтримував і таємну організацію – «Феніанське товариство», яка складалася з ірландців-іммігрантів. Члени товариства ставили собі за мету протистояти Великій Британії, а також створити армію з іммігрантів-ірландців, яка, в свою чергу, допомогла б здійснити анексію Канади. До речі, ще в травні 1866 р. близько 800 членів цієї організації переправилися через Ніагару і захопили канадське поселення Форт-Ірі. Однак, вже через декілька днів колоніальній адміністрації Канади вдалося повернути собі контроль над поселенням [9, с. 83-84].

Загроза втрати володінь у Північній Америці змусила, нарешті, британський уряд вдатися до термінових заходів. В 1867 р. Канада отримала статус британського домініону, а дещо пізніше дала згоду на передачу так званої «справи Алабами» на розгляд третейського суду, ліквідувавши тим самим усі офіційні причини, які б могли слугувати для США приводом для вторгнення до Канади.

З огляду на такий розвиток подій, американські правлячі кола, не відмовляючись від своєї стратегічної мети, змінюють тактику її досягнення й від ефективних заяв переходять до практичних дій, які можна охарактеризувати як «замаскований» експансіонізм.

Слід нагадати, що в розглядуваний період кордон між США і Канадою на великій відстані – від Великих озер до самого Тихого океану (уздовж 49-ї паралелі) – був досить умовним, його легко переходили і канадці, і американці, а також численні іммігранти [1, с. 8]. Таким чином, відкритий з боку Сполучених Штатів канадсько-американський кордон, який ніким і ніяк не охоронявся, та дуже нечис-

ленне населення західних територій Канади, які, до того ж, мали слабкі господарські зв'язки з іншими регіонами домініону, створювали, здавалося б, сприятливі можливості для успішного проникнення американського капіталу в цей регіон з метою економічного, а в перспективі й військово-політичного поневолення свого багатого, але недостатньо організованого північного сусіда.

Цим скористалися сотні американських переселенців, особливо зі штатів Міннесота і Монтана, які продавали свої будинки, землю, майно і переходили через кордон в районі річки Ред-Рівер, обираючи для поселення кращі землі на канадському Заході. Вони були незадоволені зростанням цін на землю в США, водночас їх приваблював фактично вільний доступ до дешевої землі в Західній Канаді. До речі, це співвідношення цін на землю на користь Канади зберігалось й у наступні десятиліття: наприклад, в Дакоті в 1909 р. земля продавалась за ціною 50 дол. за акр, тоді як буквально поруч, у канадській провінції Саскачеван земля такої ж якості коштувала всього 2 дол., в Айові ціни були ще вище – 65-150 дол. за акр. Американський уряд заохочував це рух на північ, який позбавляв його від клопоту у справі наділення землею іммігрантів, які постійно прибували до країни, а, з іншого боку, давало йому зручний засіб для економічного проникнення і закріплення в центрі молодого канадської держави.

Той факт, що західні землі Канади стали фактично перетворюватися на додатковий колонізаційний фонд для американського капіталізму, викликав зростаюче занепокоєння канадської буржуазії. Так зване «американське вторгнення з Міннесоти» загрожувало і британським інтересам в Канаді [13, с. 455]. Між тим, економічна активність американських підприємців і торговців на американо-канадському кордоні постійно зростала. Наприклад, засновані на півдні майбутньої канадської провінції Альберта американські факторії (з яких найбільш відомий був заснований на канадській території форт Хуп-ап) вели жваву торгівлю віскі [21, с. 150]. В 1878 р. була прокладена залізниця від американського міста Сент-Пол до Вінніпега, що відразу ж посилило зв'язки між цими містами. Це свідчило про небезпечну для Канади тенденцію, а саме: про триваючу орієнтацію канадських торговельних центрів у меридіональному напрямку, тобто на ринок США. Отже, загроза економічного проникнення з боку Сполучених Штатів ставала з кожним роком все більш серйозною проблемою для молодого країни, яка вступила на шлях самостійного розвитку [9, с. 73]. До того ж «повзуча» економічна експансія Сполучених Штатів в цьому регіоні підкріплювалася й політичними діями. Так, у басейні річки Ред-Рівер кілька таємних американських агентів (Джон Уїкс Тейлор та інші) навмисно провокували невдоволення місцевого метиського населення канадською владою й переконали їх виступати за приєднання західних територій до США [16, с. 251].

У ситуації, що склалася, державні діячі Канади розуміли, що Захід є канадським тільки за назвою, і якщо не вжити термінових заходів з посилення економічних і політичних зв'язків західних земель з іншими частинами домініону, то північний захід країни «неминуче стане, принаймні, в економічному відношенні, частиною Сполучених Штатів» [19, с. 470]. Тому однією з важливих причин політики колонізації західних земель, яку розпочав ка-

надський уряд, було побоювання щодо посиленого проникнення американських фермерів і торговців на канадський Захід.

Висновки. Отже, необхідність якнайшвидшого заселення та господарського освоєння територій канадського Заходу, що безпосередньо межували зі США, крім економічних потреб, набувала вочевидь неабиякого політичного значення. Як вважав знаний канадський історик, професор Дональд Крейтон, заселення Заходу повинно було відбуватися швидко «в національних інтересах» [14, с. 25]. А спрямована на це політика Оттави відповідала, на нашу думку, за своїм змістом і метою запро-

понованому в свій час доцентом Каліфорнійського університету Х'ю Ейткіним визначенню як «оборонний експансіонізм». Мається на увазі той спосіб, яким канадський уряд здійснював розширення і контроль над своїми прикордонними землями, щоби випередити експансіонізм з боку сусідніх Сполучених Штатів [3, с. 6]. Ця політика виявилася успішною, що, разом з деякими іншими чинниками, й поховало анексіоністські плани Сполучених Штатів стосовно домініону Канада. Але експансія американського капіталу, а згодом і американсько-го способу життя, поновилися з новою силою після Першої світової війни.

Список літератури:

1. Звавич И. С. Канада. – М., 1945. – 45 с.
2. История США. В 4-х т. – М.: Наука, 1983. – Том I (1607-1877). – 688 с.
3. Кук Р. Границы и метрополия: опыт Канады. – М.: Наука, 1970. – 12 с.
4. Мижуев П. Г. Крестьянское царство. Очерк истории и современного состояния Канады. – СПб.: Типография Альтшулера, 1905. – 119 с.
5. Островский А. В. История цивилизаций. – СПб, 2000. – 360 с.
6. Райерсон С. Б. Основание Канады. Канада с древнейших времён до 1815 г. / Пер. с англ. – М.: Изд-во иностр. лит., 1963. – 350 с.
7. Райерсон С. Б. Неравный союз. История Канады, 1815-1873. – М.: Прогресс, 1970. – 395 с.
8. Тіндалл Дж. Б., Шай Д. Е. Історія Америки (6-те видання) / Пер. з англ.: Притула Л., Сташків Г., Щур О. – Львів: Літопис, 2010. – 904 с.
9. Тишков В. А., Кошелев Л. В. История Канады. – М.: Мысль, 1982. – 268 с.
10. Фостер У. З. Очерк политической истории Америки. – М., 1953. – 918 с.
11. Чепасов А. А. К вопросу о продлении договора о взаимной торговле между США и Канадой // Внешняя политика США в последний трети XIX в. – Л., 1991. – С. 27-36
12. Adams H. History of the United States of America during the Administration of James Madison. – New York: The library of America, 1986. – 1438 p.
13. Bryce G. A. Short History of the Canadian People. – London, 1887. – 212 p.
14. Creighton D. Canada's first century. 1867-1967. – Toronto, 1970. – 372 p.
15. Graham G. G. A Concise History of Canada. – New York, 1968. – 192 p.
16. Herstein H. H., Huges L. J., Kirbyson R. C. Challenge and Survival: The History of Canada. – Scarborough, 1976. – 466 p.
17. Jefferson T. Writings. Autobiography. – New York: Adams H. History of the United States of America during the Administration of James Madison. – New York: The library of America, 1984. – 1604 p.
18. O'Sullivan J. Annexation. [Електроний ресурс]. – Режим доступа: <http://web.grinnell.edu/courses/HIS/f01/HIS202-01/Documents/OSullivan.html>
19. The Cambridge History of the British Empire. Vol. VI. Canada and Newfoundland. – Cambridge, 1930. – 1004 p.
20. Treaties, conventions, international acts, protocols and agreements between the United States of America and other powers, 1776-1909: In 2 vol. – Washington: Government Printing Office, 1910. – Vol. 1. – 1800 p.
21. Woodcock J. Canada and the Canadians. – London, 1973. – 304 p.

Сыч А.И., Пятничук Т.И.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

АМЕРИКАНСКИЙ ЭКСПАНСИОНИЗМ И КАНАДА: К ИСТОРИИ ВОПРОСА

Аннотация

В статье проанализированы экспансионистские тенденции во внешней политике США в отношении Канады в XIX в. Авторы освещают зарождение и распространение экспансионистских идей и настроений в американском обществе, а также планы США по аннексии Британской Северной Америки. Особое внимание уделено практическим шагам американских властей по захвату этой территории. Также в статье рассмотрена политика канадского правительства, направленная на защиту канадского Запада, ставшего объектом американской экспансии в последние десятилетия XIX в.

Ключевые слова: экономическая экспансия, аннексия, переселенцы, буржуазия, Британская Северная Америка.

Sych O.I., Piatnychuk T.I.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

AMERICAN EXPANSIONISM AND CANADA: TO THE HISTORICAL BACKGROUND

Summary

In an article the expansionist tendencies in the US foreign policy concerning Canada in XIX century are analyzed. The authors elucidate the origin and distribution of an expansionist ideas and moods in the American society and also the American government plans for annexation of the British North America. The particular attention is paid to the practical attempts by the American authorities to capture this territory. The Canadian government policy aimed to protect the Canadian West, which became an object of the American expansion in the last decades of XIX century, is also considered.

Keywords: economic expansion, annexation, frontiersmen, bourgeoisie, British Northern America.